

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 4, Jan..-June 2019, PP 59-76

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2019ء، مسلسل شمارہ 7

☆ اکبر علی غازی

مولوی سراج الدین سراج تے سلیم شاہد دا قصہ سوہنی مہینوال

Abstract

Qissa Sohni Mahinwal has a great importance in Punjabi literature. In this article the Qissa Sohni Mahinwal of Molvi Siraj-u-din Siraj and Saleem Shahid has been comparatively analysed. Molvi Siraj- u- din Siraj was a traditional poet but Saleem Shahid was a modern poet. The writer has discussed the individuality and difference of thinking of both poets. The Characters and incidents relating them have also been described in this article. The matters relating the death and bury of sohni Mahinwal have also been comparatively Analysed.

قصہ سوہنی مہینوال پنجابی ادب دا اک مان جوگ قصہ اے جہنے قصہ ہیر رانجھا توں بعد سب توں ودھ مشہوری کھٹی۔ ایہ قصہ لکھن والے شاعراں دی تعداد ڈیڑھ سو دے نیڑے اپڑ جاندی اے۔ ایہناں وچ ایس عنوان نال لکھے جان والے اٹھ اٹھ صفحیاں دے قصے وی شامل نیں تے تن سوتوں ودھ صفحیاں دے وی۔ ایس مضمون وچ مولوی سراج الدین سراج قادری تے سلیم شاہد ہوراں دے قصے ”سوہنی مہینوال“ دا تقابلی جائزہ لیا گیا اے تے دیکھیا گیا اے جے ایہناں وچ سانجھاں

☆ لیکچرار پنجابی، گورنمنٹ ڈگری کالج ڈسکہ

کیہ نہیں تے اسانجھاں کیہ نہیں۔

مولوی سراج الدین سراج قادری بادشاہ پور تحصیل ملکوال ضلع منڈی بہاؤالدین وچ 1910ء وچ میاں چن دین ہوراں دے گھر پیدا ہوئے تے 20 نومبر 1997ء نوں فوت ہوئے (1)۔ اوہناں نے اوس ویلے دے مروجہ علوم وکھ وکھ استادان کولوں سکھے تے اپنے پیو تے دادا جی وانگ حکمت دی سندوی لئی۔ اوہناں دوویاہ کیچتے سن۔ مولوی صاحب دی اولاد وچ چار پتر تو قیر احمد فائق، تنویر احمد شائق، وقار عظیم، اقتدار جاوید تے اک دھی کلثوم سی۔ مولوی صاحب ساری عمر حکمت تے لکھن پڑھن داکم کردے رہے۔

”اوہناں اپنی پہلی کتاب بابائی ترئی سالاں دی عمر وچ لکھ لئی سی۔“ (2)

ایہناں نے اردو وچ 9 تے پنجابی وچ 21 کتاباں لکھیاں سن۔ جہاں وچ تحفۃ الفقراء (مرزا صاحبان)، داستان قال و حال (قصہ سوہنی مہینوال)، لیلیٰ مجنوں، شیریں فرہاد، سسی پنوں، راہ سلوک عرف سیف الملوک ورگیاں عشقیہ داستاناں تے قصے وی شامل نیں۔

سراج الدین سراج قادری بادشاہ پوری ہوراں نے اپنے قصے ’قصہ سوہنی مہینوال‘ نوں ’داستانِ حال‘ تے قال وی آکھیا اے۔ 32-1931ء وچ لکھے جان والے ایس قصے دے وکھ وکھ حصے علاقے وچ محفلاں دی جان بنے رہے پر سٹھاں سالاں بعد 1996ء مصنف نے ایہدے وچ واہوا سارے گھاٹے وادھے کر کے حمید بک ڈپولا ہورتوں شائع کروایا۔ اوس ویلے مصنف دی عمر تقریباً پچاسی سال سی۔ ایہدے 288 صفحے نیں تے کارڈ دی جلد دے پچھلے سرورق تے مصنف دی فوٹو وی لگی ہوئی اے۔ دائم اقبال دائم، مصنف دے گرائیں، یار سخن تے سمرکالی وی سن۔ ملاقاتاں ہندیاں رہندیاں سن۔ سلیم شاہد بھٹے وڈھ گجرات دے رہن والے سن جیہڑے بعد وچ لاہور جاوے۔ سلیم شاہد خود لکھدے نیں:

”شاہد میں وی بھٹے وڈھ دا بھور وی بھٹے وڈھ دے۔“ (3)

سلیم شاہد دے جنم مرن دی تاریخ دا پکا پتہ نہیں۔ اپنے پنجابی منظوم قصے ”سوہنی مہینوال“ وچ شاعر نے اپنے بارے بڑیاں گھٹ دساں پائیاں نیں۔ انتساب توں پتہ لگدا اے جے شاعر دی والدہ غلام فاطمہ بھٹے وڈھ دی رہن والیاں سن۔ شاعر پہلی نومبر 1999ء نوں زندہ سن۔ لاہور دے رہن والے ایس شاعر نے ساری عمر اردو دی خدمت کیتی تے اردو غزل وچ نامناکھی۔ شہرت بخاری، سلیم شاہد حبیب جالب، انتظار حسین تے زاہد ڈاردی ڈھانی دے بندے سن۔ اوہناں نال

رل کے ٹی ہاؤس وچ محفلاں جماندے تے حلقہ ارباب ذوق دی سوچ تے فکرنوں اگے ودھاندے سن۔ اوہ اردو ادب وچ اپنا وجود منوا چکے سن۔ آخری عمر وچ اوہناں اپنا مہار پنجابی ول کیتا تے قصہ 'سوہنی مہینوال' لکھیا۔

ایہ کتاب، 'ہم عصر مطبوعات لاہور نے شائع کیتی جہدے 268 صفحے نیں۔ ایہدا سرورق سردار سو بھاسنگھ نے ڈیزائن رومی نے تیار کیتا، کمپوزنگ عاصم کمپوزنگ سنٹر نے کیتی تے صلاح مشورہ سید سبط الحسن ضیغم ہوراں دتا۔ ٹائٹل اُتے اوہناں کتاب دے ناں نال 'پنجابی' دالاحقہ وی لایا اے۔ کتاب وچ چھپن داسال درج نہیں پر سید سبط الحسن ضیغم ہوراں دیباچے دے آخر تے تاریخ پہلی نومبر 1999ء درج کیتی اے جہدے توں اندازہ ہندا اے جے ایس کتاب دا دیباچہ 1999ء وچ لکھیا جا چکیا سی۔ قصہ چھپن ویلے شاعر دی عمر اسی سال دے نیڑے سی جہدی روشنی وچ آکھیا جاسکدا اے جے اوہ 1919ء وچ پیدا ہوئے ہون گے۔

سراج الدین سراج قادری ہوراں اپنے قصے دا مڈھ اپنے دو دیباچیاں تے نک سک توں بدھا اے۔ پہلا دیباچہ بعد دا لکھیا ہویا اے تے اردو وچ اے تے دو جا پنجابی وچ اے۔ شاعر نے یاراں سجاں تے استاد دا ذکر دل کھول کے کیتا اے۔ حمد، نعت، مدینہ منورہ، خلفائے راشدین دی منقبت تے کجھ ہور متبرک ہستیاں دے ذکر خیر توں بعد صفحہ نمبر ترنجا توں شروع قصہ سوہنی مہینوال، توں قصے دا باقاعدہ مڈھ بھیا اے۔ شاعر نے جہناں دی گل کر کے گجرات دے واسی تُلے تے شاہ دولہ دریائی دی گل کیتی اے تے تُلے دی تخلیق کاری دی صفت نوں ودھا کے خالق مطلق تک اپڑا دتا اے۔ شاعر نے 'گھاڑ وازل دا' تے 'صنائع ازل' ورگیاں سرخیاں قائم کر کے قصے دا مزاج دس دتا اے۔ پہلی سرخی پٹھ لکھے گئے ۹ شعراں وچوں دو شعر پیش نیں:

گھاڑ وازل دا گھرے کمال بھانڈے اوہدے نال داکتے کہہار کوئی نہیں

بھری بھانڈیاں نال دوکان اوس دی ہوندا برتتاں انت شمار کوئی نہیں

گو نا گون بھانڈے بوقلمون اوسدے او تھے چل دی عقل و چار کوئی نہیں

ہوشناک چالاک گلگوائے قدرت واحد نال اوہدے صلاح کار کوئی نہیں (4)

سلیم شاہد ہوراں دی کتاب دے پہلے سولہاں صفحیاں اُتے احمد بشیر تے سید سبط الحسن ضیغم دے دیباچے کھلے ہوئے نیں جدوں کہ ستارویں صفحے تے شاعر نے حمد تے نعت ستاں شعراں دے اک بند وچ سمودتی اے۔ ایسے صفحے تے

دو جے بند دے دو شعر وی لکھ کے کہانی شروع کر دتی اے۔ شاعر نے کہانی دا مڈھ بدل کے رکھ دتا اے تے کہانی، کرداراں تے واقعات سمیت کلیاں حوالیاں نال وادھے گھاٹے کیتے نیں۔ ایس حوالے نال اوہ خود لکھ دے نیں:

”میں جد ایس قصے نوں لکھن دا چت بنایا تے اپنے دلوں ایہہ کم کیتا کہ ایس دی کہانی نویں سرے توں بناواں۔ نویں شرح مطابق پنجاب دا حسن نیاں مطابق دکھا سکاں۔ میں سوئی نوں کنجاہ توں باہر کیا راں دے آویاں لاگے ارون آوے کچی کھوئی وچ پیدا کیتا۔ مہینوال دی پہلی ملاقات وی ارون وچ ای دکھائی۔“ (5)

’کچی کھوئی وچ پیدا کیتا‘ توں پتہ چلدا اے جے مصنف نے اپنے ایس قصے وچ آپ بڑا کجھ کیتا اے۔ شاعر نے سرخیاں تے نہیں دتیاں پر گل سرخیاں توں بغیر ای سمجھ وچ آ جاندی اے۔ شاعر نے ایس کہانی نوں کنجاہ وچ واپس دیا اے جدوں کہ سراج الدین سراج سمیت بہتے شاعر گجرات وچ واپس دسدے نیں۔ سلیم شاہد ہوراں تئے نوں بڑا امیر دسیا اے تے سوئی نوں اوس توں وی ودھ امیر تے ساریاں نوں اپنی مرضی دے مطابق چلان والی دسیا اے۔ سراج الدین سراج قادری دی سوئی پنجاں پانیاں دی دھرتی دی اک عام گوی اے جیہڑی جمدیاں ساراں اپنی ماں دا بھار ہولا کرن لئی کولیاں، چمٹا تے مانجھا پھڑ کے کجھ نہ کجھ کرن دی کوشش وچ لگ جاندی اے۔ ماں تے پیو دا ہتھ وٹاندی اے، بھیناں تے بھراواں لئی اپنیاں خواہشاں قربان کرنا سکھ لیندی اے، پہلے ماں پیو دے گھر تے مڑ جیہدے وی لڑا دتی جائے، اوہدے گھر وچ سمجھوتے کر دیاں، دکھ جردیاں تے دوجیاں دیاں خوشیاں لئی قربانی دیندیاں گزار چھڈ دی اے۔ عشق، پیار، محبت تے اپنی مرضی دا ور سہیڑن ورگی عیاشی دا سوچنا اوہدے وسوں باہر ہوندا اے۔ جدوں کہ سلیم شاہد دی سوئی پنجاب دی روایتی عورت نہیں دسدی۔ پیندی سٹے شاعر نے سوئی نوں استاد تے مرشد بنا چھڈیا اے۔ ہن تئیں آپ گوڑ لا لوؤ جے اک سچا مرید اپنے مرشد سکوں اپنی مرشد نال کنج دا عشق کرے گا۔ سوئی دے مزاج تے انداز نوں قصہ کار نے پورے قصے وچ نبھایا اے:

سوئی نوں آ مرشد نیا لکھ اداواں نازاں (6)

سلیم شاہد کتاب دا مڈھ بناں عنوان دی حمد توں نبھیا اے جہنوں اُچ پدھر دی حمد آکھیا جاسکدا اے، جہدے وچ

فلسفہ وحدت الوجود وی جھاتیاں مار داسدا اے۔ حمد دے ے شعراں توں بعد حصہ (ب) دے عنوان تھلے شاعر نے کہانی دا خاکہ پیش کر دتا اے جہدے توں کہانی دا چلاواں جیہا اندازہ ہو جاندا اے۔ یاد رہوے ایس کتاب وچ سرخیاں درج نہیں کیتیاں گئیاں تے حمد توں بعد نعت وی شامل نہیں۔ شاعر نے کہانی وچ نواں پن لیاںدا اے تے کرداراں وچ وی وادھا کیتا اے۔ شاعر نے اپنی ایس داستان وچ پوری کہانی اُتے اک نواں رنگ چاڑھ دتا اے۔ ڈھیر سارے فرق پاچھڈے نیں تے واہو سارے وادھے وی کیتے نیں۔ اوہناں دے کیتے ہوئے وادھے گھائے اپنے تھیں تے ذکر کیتے جان گے، اتھے صرف اک نمونہ پیش کرن تے اکتفا کیتا جاندا اے جے شاعر نے مہینوال دی ذات باقی شاعراں نالوں وکھری دسی اے:

مہینوال حسینی حسنی سید عرب اربابی
 ماپیاں ناواں چن کے رکھیا عزت بیگ مآبی
 باپ دا مسلک صوفی رندی مرشد شیخ الہابی
 بلخ دے اندر سید زادہ اتھے دھوبی دھابی
 کمہارن تے عاشق ہو یا کھسی شان نوابی
 ذاتاں عزتاں مٹی رولے ایکھو عشق خرابی (7)

مولوی سراج الدین سراج قادری نے اپنے قصے وچ کردار بہتے سید فضل شاہ والے رکھے نیں۔ شاعر نے وادھو کردار والی بخارا، شمر قند، ہرات تے غزنی شاہ سلیمان پایا اے۔ ایہناں تئیں داناں عنایت اللہ تے مرزا عزت بیگ دے غلام داناں زُلو، سوہنی دی ننان داناں رکھی تے سہیل داناں صوباں دسیا اے۔ زُلو دی قادر الکلامی کمال دی اے۔ اوہنے سوہنی نوں ویکھیا، بڑا متاثر ہو یا پر واپس جا کے جج اوہنے مہینوال دے سامنے سوہنی دا حسن بیان کیتا، اوہ بہت کمال اے۔ اوہنے اپنے بھروں انداز نال سراپا بیان کیتا۔ جے مرزا عزت بیگ صرف سن کے عاشق ہو گیا۔ ایہناں نے سوہنی دی ماں دا ناں نہیں دسیا۔ مولوی صاحب نے گل بلخ بخارے توں ٹوری اے۔ کابل، پشاور، جہلم، لاہور توں ہوندا ہو یا قافلہ دلی اپڑدا اے تے اوتھوں اوہدا واپسی دا سفر شروع ہو جاندا اے۔ مرزا واپسی تے لاہور توں ہوندا ہو یا گجرات وچ داخل ہوندا اے۔ گجرات شہر تے جھناں دریا دے دوواں کنڈیاں تے ایس داستان دے سارے واقعے پیش آئے۔

سراج دین ہوریں دسدے نیں جے تئیں دا اصل ناں عنایت اللہ سی۔ اوہ گجرات دارہن والا، بڑا مالدار، باقی

کمیاراں داسردار، برادری دے فیصلے کرن والا، واہو مال دولت تے آن بان والا، دعاواں تے متاں مرداں نال ڈھلدی عمرے اوہنوں چن ورگی دھی لہی، بڑیاں چاواں نال پالیا پوسیا۔ لاڈاں وچ پئی دھی رنج کے سوئی سی۔ گھر وچ ماں نال ہتھ وٹاندی، ترنجن وچ روں کندی، لوڑ ویلے دکان اُتے پیو نال کم کرواندی سوئی روایتی انداز وچ جوان ہوئی۔ ہر آن والا دن اوہدے حسن وچ وادھا کری جاندا سی۔ بھولی بھالی پرنٹ کھٹ، معصوم پراداواں نال بھری سوئی نوں کنا چر پتہ ای نہ لگا جے مرزا عزت بیگ اوہدے لئی لکھوں لکھ ہو یا اے۔ اوہدے لئی اوہدے گھر نوکر ہو یا اے تے اوہدے پیو دیاں مجھاں چارن لگ پیا اے۔ جدوں ایس پیار دا اوہنوں پتہ لگدا اے تے اوہ عام کڑیاں وانگ انھے واہ اعتبار کر لینی اے تے پیار وچ دور نکل جاندی اے۔ شاعر نے سوئی دے حسن نوں بڑے سچے ڈھنگ نال بیان کرن توں وکھ اوہدے حسن وچوں 'حسن ازلی' دے جلوے وی دکھا چھڈے نیں:

روشن جمل جہان وچ یارو روپ میرے دل بردا
اوسدے حسن مقور اگے مدھم نور قمر دا
اوس ماہتاب اگے جیوں تارا یوسف چن مصر دا
بدھے ہتھ سراج حسیناں ہر سوہنا اوتھے بردا (8)

سلیم شاہد ہوراں اپنے قصے وچ روایتی کرداروں توں وکھ جنکی (سوئی دے تائے دی دھی تے سوئی دی دشمن)، مادھوڈا کو (مہینوال دا دشمن، جنکی دا عاشق، بدمعاش، پکا گھڑا چک کے کچا رکھن والا)، جیونی سکھاں (سوئی دی ماں) دا سوئی دا پیر، دو جوگی شامل کیے نیں۔ سوئی دے مہینوال دی پیار کہانی نوں عزت بیگ دے بچپن نال جوڑ دتا اے تے دسیا اے جے عزت نوں نکی عمرے خواب آئی سی جہدے وچ اوہنے سوئی نوں ویکھیا سی۔ اوہ صورت جدوں اوہنوں ٹکے دی ہٹی تے دسی تے اوہنے سستی کلا جگا دتی۔ ایہنے غلام دا ذکر نہیں کیتا سگوں اچانک دوواں دا ٹاکرا کرا دتا اے پر شعر پڑھ کے اندازہ ہوندا اے جے اک تاجر دا اپنی چھیتی ہٹی تے اپڑ جانا بلا وجہ نہیں سی۔ کسے نہ کسے وجہ توں اوہدا اشتیاق اینا ودھ چکیا سی جے اوہنے چنگی طرحاں سورج نکلن دی اڈیک وی نہیں کیتی۔ شاعر نے لکھیا اے:

عزت بیگ نما نا بن کے ہٹی آن کھلوتا
حالی فجر نے اکھ نہ کھولی رات نے مونہہ نہ دھوتا

چن سورج نوں سد بلایا گھلیا عشق نیوتا
 چڑھدا سورج پہلی اکھیں چاء ویکھن دا بہتا
 اکھاں اکھاں چپ چپتی کیتا اک سمجھوتا
 دوہاں عشق دا سُچا موتی دل دی لڑی پروتا (9)

جدوں کہ سلیم شاہد ہوراں تُلے نوں اپنی برادری دا منصف، ماہر کاریگر، یاراں ویاہ کرن والا، بااثر بندہ دسیا اے
 پر پورے قصے وچ اوہدا کوئی کارنامہ یا کم وکھان دا چار انہیں کیتا۔ تُلے دی مضبوط شخصیت وکھائی تے ضرور اے پر اوہدے
 کسے چنگے فیصلے دی دس نہیں پائی۔ اوہدا کوئی کردار یا کم سامنے نہیں لیاندا۔ شاعر نے ہر موقع تے سوہنی نوں ای فیصلے کردیاں
 وکھایا اے۔ سوہنی دے جوان ہون تک اوہدے تے ساہ دامنریض بن چکیا سی تے کسے کم جوگا نہیں سی رہ گیا۔ ایہ سارا منظر
 شاعر نے چھ شعراں وچ مُکان توں بعد سوہنی دی ماں جیونی سکھاں نوں اڈی تے سڀ لڑا کے مروا دتا اے۔ سلیم شاہد ہوراں
 دے کجھ مصرعے پیش نیں:

سوہنی دا پیو تلا کھیا سر تے پگ سرداراں
 منصف بن کر پرہیا کردا سچا ونج وہاراں
 اک اک کر کے گیاراں رناں حق نکاحیاں یاراں
 پہلی وچوں اکو دھی تے باقی پھنڈر ناراں (10)

سراج الدین سراج ہوراں دی کہانی روایتی اے بس وکھ وکھ ویلیاں، جذبیّاں تے حالتاں وچ اپنی طبع دازور
 وکھایا اے تے قصے وچ حقیقی تے مجازی عشق نوں تصوف دے دائرے وچ ول کے جائز بنا کے پیش کیتا اے۔ جدوں کہ
 سلیم شاہد ہوراں نے ایس داستان دی آڑ وچ ماضی دا پنجاب وکھان دا بھرواں چارا کیتا اے تے قصے نوں وی مٹھا نہیں پین
 دتا۔ سراج الدین سراج دسدے نیں جے مرزا عزت بیگ دی وزیر اسلم بیگ دی کڑی ملکہ نال منگنی ہوئی سی، مرزا پیو دا
 کاروبار سنبھال چکیا سی جدوں یاراں دے کہن تے اوہ ہندوستان دی سیر لئی تیار ہویا۔ ماں پیو نے اجازت تے دے دتی پر اوہ
 دوویں پُتر دے جان تے راضی نہیں سن۔ مرزا عزت بیگ کاروبار، سیر سپاٹا تے موج مستی کردا ہویا دلی اپڑیا تے واہوا لفعے
 دے نال نال اوہنوں بادشاہ دے دربار وچ رسائی دی مل گئی تے اوہنوں شاہی مہمان دادرجہ دتا گیا۔ پایہ تخت وچ منصب،

خلعت تے راہداری دا پروانہ ملن دی وجہ توں لاہور دا صوبیدار شہروں باہر نکل کے مرزے دا استقبال کر دا اے۔ مرزا سارا لاہور پھر کے ویکھدا اے تے راوی لنگھ کے گجرات اپڑ جاندا اے۔ اتھے وی اوہنے راج کے موج میلہ کیتا تے چن گان دیاں محفلاں سجاوایاں۔ اوہ قدرتی طور تے حسن پسندی۔ ہر سوہنی تے نویکلی شے دا چاہیوان تے ہر اوہ شے خرید لین دا عادی جیہڑی مہنگی وک سکدی ہووے۔ اوہ تے اوہدے نال دے تاجر ہر شہر وچوں نویکلیاں شیواں لہجہ لہجہ کے خرید دے تے اگلے شہر وچ وینچ دیندے۔ مرزا بڑا سیاناسی پر گجرات وچ اوہدی سیانف تے جمع تفریق دیاں ساریاں صلاحیتاں گھٹے پئے گئیاں تے اوہ لکھوں لکھ ہو گیا۔ گجرات اپڑ کے مرزا ماں پیوں خط لکھدا اے تے اوہناں نوں اپنی کامیابی دیاں خبراں گھلدا اے۔ ماپے بڑا خوش ہندے نیں تے خیر خیرات کر دے نیں پر ہونی قسمت جے عشق ہو ریں ایس سوہنے منڈے نوں تاڑ لیندے نیں تے اوہ گجرات دی حور دی محبت وچ قید ہو جاندا اے۔ عشق دے ایس پینڈے وچ مرزے دے غلام زُلو نے اپنے مالک دا ہر مرحلے تے ساتھ دتا پر کنگال ہو جان مگروں اوہ وی ساتھ چھڈ گیا۔ تُلّا وی اکھاں بند کر کے مرزے نوں ادھار دیندا رہیا۔ گھانا پین مگروں جدوں سوہنی اوہ نوکر رکھن دا ترلا ماردا اے تے تُلّا تھوڑی بہتی ناہنہ ٹکرتوں بعد اوہنوں نوکر رکھ لیندا اے۔ سراج صاحب دسدے نیں جے دوواں دا عشق مجھاں چارن دے دوران اک دو جے تے ظاہر ہندا اے۔ ملاقاتاں ودھیاں تے گل کھل گئی۔ تُلّا عزت بیگ نوں بے عزت کر کے گھروں کڈھ دیندا اے تے سوہنی دا ویاہ بھتیجے نال کر دیندا اے تے سمجھدا اے۔ مہینوال وچارہ تے رون کر لان وچ رُجھ جاندا اے پر سوہنی ہار نہیں من دی۔ اوہدے کہن تے فقیر بن کے آن جان لگ پیندا اے تے ملاقاتاں دا سلسلہ سوہنی دے سوہرے پندوی ٹر پیندا اے یعنی سراج الدین سراج دا مہینوال سوہنی دے کہن تے چلدا اے۔ اوہدی اپنی کوئی مرضی نہیں۔ تُلّے دی دکان وچ وڑن توں لے کے رُڑھن تک اوہدا کوئی فیصلہ وی اوہدے قد کاٹھ نال لگا کھاندا نظر نہیں آندا۔

سلیم شاہد دا مہینوال نسبتاً اک بھتا متحرک تے باوقار کردار نظر آندا اے۔ اوہ بھتا کھجلی ہون توں بغیر نوکر ہو جاندا اے پر اوہی دیر کوئی قابل ذکر کم نہیں کردا جنی دیر تک اوہنوں سوہنی دو جے کنڈھے تے چباری پا کے نہیں دے دیندی۔ اُنج تے سوہنی ای سارے فیصلے کردی نظر آندی اے پر اپنی چباری دے بند و بست، پٹ چیر کے کباب بنان، لگھڑاں تے مادھو ڈاکو دے حملیاں نوں ڈکن تے سوہنی نوں ڈبن توں بچان لئی چھال مارن ورگے کارنامے مہینوال دی کردار دی اہمیت وچ وادھا کردے نیں۔

سراج دی سوئی آپ چاک نال واقعی کدھدی اے۔ اوہنوں اوہدے بارے پچھدی اے تے ہمدردی دا اظہار کردی اے۔ فیر مرزا اپنی پوری کہانی سناندا اے تے سوئی شرمندہ ہو جاندی، جے اوہدے واسطے اک بندہ اپنے عرصے توں کیہ کجھ کردا آرہیا اے پراوہنوں پتہ ای نہ لگا۔ اوہ پچھلیاں کسراں کدھن لئی پیار دا پندہ بہتی چھیتی مکان لگ پیندی اے۔ گل کھل جاندی اے تے مرزے نوں جواب دے دتا جاندا اے۔ بدنامی توں بچن لئی سوئی دا اوہدے چاچے دے منڈے نال ویاہ کر دتا جاندا اے۔ سوئی اپنے خصم نوں تراہ کے کمرے وچوں کدھ دیندی اے۔ سوئی دی سہیلی صوباں راہیں تعلق جڑدا اے تے ملاقاتاں روز رات نوں ہون لگ پیندیاں نیں۔ پٹ چیر کے کباب بنان توں بعد پہلی واری سوئی دریائیدی اے تے ننان رکھی نوں پتہ لگ جاندا اے، دوجی رات اوہ گھڑا بدل دیندی اے۔ کچے گھڑے دے کھرن نال اوہ رات عاشقاں دی موت واقع ہو جاندی اے۔ مولوی صاحب دے مطابق سوئی اپنی روح دی منت کردی اے تے سنیہا دیندی اے جے توں مہینوال نوں دسیں جے میں کارے توں پھری نہیں۔ استھہ اوہناں دسیا اے جے دریائی جانور جدوں سوئی دی لاش نوں کھان لئی آگے ودھے تے حضرت خضر علیہ السلام نے اوہناں نوں ہوڑیا۔ دریا دے دو جے کنڈھے مہینوال بڑی بے قراری نال اڈیک رہیا سی۔ جدوں روح نے جھگی کول جا کے سوئی دے مرن دا سنیہا دتا تے اوہ بے قرار ہو کے آگے ودھیا۔ مولوی صاحب لکھدے نیں:

قابور ہے نہ ہوش حواس اُسدے میں قربان کہہ کے ماری چھال اُس نے
پانی وچ وی بلے پئی جو بن بھری لالئی کھج کے تے سینے نال اُس نے
ہو گئی اوہدی وی جان فدا پل وچ روح بھیج دتا روح نال اُس نے
بت بت مل گئے روح روح مل گئے عشقا آفرین کیتا کمال اُس نے (11)

سلیم شاہد دی سوئی اک خود مختار، با اختیار تے فیصلہ ساز عورت اے۔ دوواں دا جدوں آئنا سامنا ہندا اے، اودوں دوواں نوں اکٹھا پیار ہو جاندا اے۔ فیر سوئی آگے ودھدی اے تے بار بار چکر لان دا کشت مکان لئی اوہدے گھر نوکر ہون دا مشورہ دیندی اے تے مرزا عزت بیگ بناں سوچیاں من جاندا اے۔ اپنا انتاں دامال منال، تجارتی سامان، یار بچن تے نوکر چاکر چھڈ کے مجھاں چارن دی ذلت سہیل لیندا اے۔ سوئی جدوں ویکھدی اے جے اوہدے عشق دی گل لوکاں وچ کھل گئی اے تے اوہ بناں کسے نال مشورہ کیتیاں جھٹ پٹ فیصلہ کردی اے تے ارون بستی چھڈ دیندی اے۔

ایس مقام تے تھلہ کتے نظر نہیں آندا، اوہ اپنی کلی کلی دھی نوں کوئی مشورہ نہیں دیندا۔ جنگلی دیاں لوتیاں نے سارا پنڈ خلاف کردتا۔ چاچیاں تائیاں تے باقی لوکاں سوئی نوں بڑا کجھ سنایا، بے عزتی کیتی تے گاہلاں کڈھیاں۔ سوئی اندروڑ کے پیودی بانہہ پھڑ کے روندی رہی تے آخر پنڈ چھڈن دا فیصلہ کر لیا۔ لگی تے نویں جگہ ”سرواں“ اپڑ کے سوئی وگن دل کے چھپر بنانا شروع کیتا۔ مہینوال ا بے وی اوہدے نال سی، اوہ سارے کم کر رہیاسی، کوئی پریشانی نہیں۔ بڑی چھیتی ای او تھے کئی محلے بن گئے تے سارے واسی سوئی نوں اپنا آگومن دے سن۔ فیر اپنی مرضی نال سوئی اوہنوں دریا جھناں دے پار نیلے وچ رہن دا مشورہ دتا تے مہینوال نوں نیلے وچ شاندار چباری پا کے آل دوالے باغ دی لوا کے دتا۔ نال ای دریا پار کرن لئی اک بیڑی وی بنوادتی اے۔ اوہدے پیو دی حالت شاعر نے پہلے دس دتی اے:

میاں تھلا سوئی دا پیو ارون دا سردار
تھے دی سرداری تھلے پندرہ ویہہ کمہار
ایہہ سوئی دی جن بھومی ماں دی ککھ مہار

سوئی دی ماں جیونی سکھاں سوئی پریاں ہار (12)

پندرہ ویہہ گھمیاں راں داسردار کنا گوا میر ہوسکدا اے۔ مہینوال لئی بنی ہوئی چباری وچ اوہ اک مسافر خانہ کھول لیندا اے۔ ایہ سارا کجھ بے بنیاد لگدا اے۔ اپنی ترقی اوس دور وچ اک اگلی کڑی کنج کرسکدی اے۔ شاعر نے ایس بارے کجھ نہیں دسیا۔ نویں بستی وچ اک بھانڈیاں دی دوکان دا اپنی چھیتی اپنا چل پینا، جے عاشق نوں نیلے وچ اپنی کھلی چوہاری بنو دینا تے اک بیڑی لے کے پتن تے بنھ دینا ناممکن جیہا لگدا اے۔ فیر اوہنے مہینوال نوں ملن لئی جان واسطے تھ دی رکھیا ہو یا اے تے راہ داری وی بنائی ہوئی اے:

آون جان سہل بنایا ایس راہ داری سوئی
فرشوں ٹر کے پنتاں توڑی تھ اُتاری سوئی
جد جی آیا بجھکی پھڑ کے کچھے ماری سوئی

مغلاں والا کسب دکھایا لکھ کمہاری سوئی (13)

سلیم شاہد ہوراں دسیا اے جے سوئی نوں اپنے دیس پنجاب نال انتاں دی محبت سی، اتھے شاعر نے سوئی کولوں اکھوا

کے مہینوال نوں پنجاب دے سارے علاقیاں دی سیر کروا دتی اے۔ سوہنی نے مہینوال نوں پیار دی شرط دی، جے اوہ پورا پنجاب پھر کے دیکھے، علاقے تے لوکائی نوں سمجھے تے پنجاب نال محبت اپنے من وچ وسائے پھیر میں نال چلاں گی تے بلخ وچ جا کے نکاح پڑھواواں گی۔ ایس حصے وچ سلیم شاہد ہوراں واہو سارے شہراں تے علاقیاں دی تاریخ کھول کے رکھ دتی اے تے سکھ مت تے ہندو مت دے جوگیاں سنتاں بارے معلومات تے اوہناں دے کردار بارے چائن دی پایا اے۔ مہینوال جدوں قصور دا پھیرالاند اے۔ اوتھوں کجھ شعر پیش نیں۔

گل چنانہ دے کندھوں ٹردی پنچے توڑ بیاسے
شہر قصور شیخاں دی بستی کندھیوں اُزلے پاسے
مڈھ قدیم توں چڑا رنگن ماہر چنگے خاصے
یاں کجھ پکا گاؤں والے کسبی لوک مراٹھے
پر مینوں ایہہ شہر اُچھا بلھے شاہ دے واسے

بلھے شاہ اوہ مٹھا مرشد جس دے بول پتا سے (14)

میاں سراج الدین سراج دی سوہنی بھولی بھالی سی جہوں مرزا عزت بیگ دے مہینوال بن توں کنا چر بعد اوہدے عشق دا پتہ لگا۔ ایس واردات دا سوہنی نوں اودوں پتہ لگا، جدوں سوہنی دے اصرار تے مہینوال نے دیا جے میں ایس حال نوں تیرے عشق وچ جُکھاواں پر سلیم شاہد دی سوہنی اپنی سیانی تے دلیراے جے شہر دے قاضی نوں وی ہتھاں تے پالیندی اے۔ لوکاں دی شکایت تے جدوں قاضی دوواں نوں حاضر ہون دا حکم دیندا اے، سوہنی ڈردی نہیں سگوں منصوبہ بنا کے ٹردی اے۔ اوس دن سوہنی آپ وی چنگی طرح بن پھب کے گھروں ٹردی اے تے مہینوال نوں وی واہو تیار کرواندی اے۔ اوہنوں پتہ لگ چکیا ہندا اے، جے قاضی حریص آدمی اے۔ قاضی ہوریں اک کنجری دے عاشق سن۔ جدوں سوہنی کچھری وڑی تے اوہناں دے طور بھوں گئے۔ قاضی ہوراں مہینوال نوں باہر بٹھایا تے اپنے کمرے وچ سوہنی دا بیان سنن دا حکم دتا۔ سوہنی اندر وڑی تے قاضی ہوراں دی نیت پچھان گئی۔ اوس ویلے جان چھڈان لئی اوہنے لالچ دتا پئی قاضی صاحب شام نوں ویلے وچ ڈیرے تے اڑ جائیو۔ میں تہاڈی ہر طرح دی خدمت اپنے ہتھیں کراں گی۔ اپنی گل سن کے قاضی ہوراں گل اگلی پیشی تے پادتی۔ ایہ گل وکھری اے جے اوس دن شام نوں قاضی تے شہر دے حاکم نوں لاہور دے گورنر نے اکبر

دے پتر شیخونوں پناہ دین دے جرم وچ قید کر لیا تے فیر قتل کر دتا۔ ایس مقام تے سوہنی تے قاضی دا اک اک مکالمہ پیش اے:

ناں دی سوہنی گن وی سوہنے وصفیاں وچ ستھرائی
 سچ آکھاں میں جدوں وی ٹردی حوراں کرن آگوائی
 میرے اپنے خویش قبیلے جھوٹی تہمت لائی
 قاضی صاحب میرے اندر ذرا نہ میل بھرائی (15)

اپنی گل کر کے سوہنی نے قاضی دیاں اکھاں وچ ہوس دے سائے دیکھے تے اوہنوں مہینوال دی چوہاری وچ رات نوں ملن دا لارا لادتا۔ قاضی صاحب سارے قاعدے قانون بھُل کے رات نوں سوہنی جتن لئی تیار ہو گئے۔ اتھے شاعر نے سوہنی بارے لکھیا اے:

چا تر سوہنی نال اداواں قاضی نوں پرچایا
 موت دا سنبھا آیا ہویا موت دے دل پرتایا
 اُس نے شام دی بیٹھک مٹھی نیلے وچ بلایا
 باہر آ کے مہینوال نوں حال احوال سنایا (16)

سلیم شاہد ہوراں تُرکاں، افغانیاں تے ایرانیوں دی لٹ کھسٹ تے اپنیاں دی پنجاب دشمنی دی گل وی کہتی اے تے علاقے دی تاریخ تے چانن وی پایا اے۔ شاعر کہندا اے جے پہلوں کنجاہ، علاقے دا مرکز تے کنجاہ ریاست دا پایہ تخت سی۔ جدوں ایہ حملہ ہویا تے فیر گجربستی نوں کنجاہ دی حکمرانی پٹھوں نکلن دا موقع ملیا۔ اتھے فیر اک بھلیکھا پئے گیا اے جے کچھ سال پہلاں جیہڑی بستی سوہنی نے وسائی سی، اوہ کنج ایس قابل ہو گئی جے کنجاہ تباہ ہون توں بعد علاقے دا مرکز بن گئی۔ نالے مصنف نے اوس بستی نوں پتہ نہیں کیوں گجربستی وی کہہ دتا اے، جدوں کہ ایہہ بستی کمیاب بستی اکھوان دی بُہتی حقدار سی۔ سوہنی دی تجویز اُتے مہینوال نے اپنے ماں پپوں توں خط لکھ کے شادی دی اجازت منگی۔

جدوں مہینوال دے ڈیرے تے رونق ودھن تے مادھو ڈاکو دے دل دا ویرو وی ودھ گیا۔ اوہنے ڈیرے تے کئی حملے کیتے پر مہینوال نے اپنی حربی مہارت نال اوہناں حملیاں نوں ڈک دتا۔ اک واری اوہنوں مرن توں وی بچایا پر جنگی دیاں

لوتیاں دی وجہ توں اوہنے آخری سازش کیتی۔ مادھو نے گکھڑ قبیلے دے کچھ جنگجو لے کے مہینوال دی چواری تے حملہ کردتا۔ مہینوال نے اپنے بلٹی مہماناں جہناں مسافر خانے وچ عارضی واسا کیتا ہو یا سی، نال رل کے مقابلہ کیتا۔ حملہ ناکام ہو گیا۔ گکھڑ بچ گئے پر مہینوال دے موڈھے وچ زہر دا بھجا ہو یا تیرو ج گیا۔ ایس موقع تے مادھو نے اک ہور کم کیتا، جے دریا تے جا کے مہینوال دی بیڑی کھول کے دریا وچ روڑھ دتی۔ اوکھیاں سوکھیاں دریا پار کیتا تے سوہنی نوں جادسیا جے مہینوال نوں زہر وچ بھیجی ہوئی کافی وج گئی اے۔ میں اوہنوں خیلے وچ ادھ مو یا پیا چھڈ کے آیا واں، توں جاتے اوہدا پتا لے، اوہ مرن والا اے۔ سوہنی کول جان توں پہلاں اوہ دوویں گھرے چک کے اوہناں دی تھان کچے وی رکھ آیا سی۔ سوہنی چھیتی چھیتی دریا تے پہنچی، دوویں گھرے چکے تے دریا وچ ٹھل گئی۔ گھرے کچے سن، کھر گئے۔ سوہنی غوطے کھاندی رڑھدی جا رہی اے پر اے وی پر امید اے تے اپنی جان بچان لئی ہتھ پیر چلان دے نال نال مہینوال نوں واجاں وی مار رہی اے۔ شاعر لکھدا اے جے مہینوال نے اوہنوں ڈب دیاں ویکھیا تے اوہدی جان بچان لئی اپنی بیڑی دریا وچ ٹھیل دتی۔ تیر دے زخم تے زہر نال اوہدی جان نکل رہی سی پر اوہ سوہنی نوں بچان لئی اگے ودھ رہیا سی۔ اوہدی بیڑی سوہنی لاگے اپڑ کے اُلٹ گئی۔ مہینوال تار تار ترن دے قابل نہیں سی، اوہنے اوکھیاں سوکھیاں ہتھ پیر مارے تے سوہنی تک اپڑیا، اوہدے وجود نوں چھما ماریا ای سی جے اوہدی وی جان نکل گئی۔

استھ شاعر نے لکھیا اے جے سوہنی سروں پیروں ننگی نس لا کے دریا تے اپڑ دی اے۔ دریا پار کرن لئی رکھے ہوئے دو گھرے چکدی اے تے بناں ویکھیاں دریا وچ ٹھل پیندی اے۔ استھ جواز نہیں دتا گیا، جے بیڑی دے ہونڈیاں ہوئیاں گھڑیاں اُتے دریا پار کرن دا کیہ تگ سی۔ شاعر نے ایہناں گھڑیاں داہور کوئی استعمال وی نہیں دسیا۔ دو جے ساریاں شاعراں نے اک گھرے دی دس پائی اے، جدوں کہ سلیم شاہد ہوراں دو گھرے دے سے نیں۔ اوہ گھرے کچے سن، ایس لئی کھر گئے تے سوہنی غوطے کھان لگ پئی۔ اوہنی دیر نوں مہینوال کنڈھے توں بیڑی کھول کے سوہنی نوں بچان لئی اگے ودھدا اے پر بیڑی نیڑے جا کے اُلٹ جاندی اے۔ دوویں چھاپاندے نیں تے مر جاندے نیں۔ استھ وی اک خلا اے جے بیڑی تے مادھو ڈاکو کھول کے دریا وچ روڑھ چکیا سی فیر مہینوال نے کیہڑی بیڑی کھولی سی۔ اک ہور بھلیکھا وی اے جے مادھو دا حملہ ڈکن والے دو جے بندے کدھر گئے۔ مہینوال نوں بچان لئی اوہناں کوشش کیوں نہ کیتی تے اوہ کلا کیوں اگے ودھیا سی۔ سلیم شاہد ہوراں نہ غلام دا ذکر کیتا اے تے نہ پٹ چیر کے کباب بنان دا واقعہ شامل کیتا اے تے نہ سوہنی دا دو جاویا کیتا

اے۔ دوواں دے وجود کدھر گئے تے کیہ بنیا، ایس حوالے نال سراج الدین سراج ہوراں کجھ نہیں لکھیا۔ نال ای لکھ دتا اے جے پتہ نہیں اوہناں دیاں لاشاں نوں کسے پھڑ لیا سی یا مچھیاں کھا گئیاں سن۔ اگے جا کے اوہناں نوں گل کیتی اے جے مہینوال دے ساتھیاں جدوں بلخ وچ جا کے ایہدی حالت دسی تے سُن دیاں سارا وہدی ماں دی روح پرواز کر گئی۔ مغلاں نے کجھ بندے لے کے واہر چاہڑی جہدے وچ مرزا عالی بیگ وی شامل سی۔ اوہناں گجرات وچ آ کے جدوں کچھ گچھ کیتی تے اوہناں نوں دوواں دے روڑھ جان دا پتہ لگا پر کسے وی اوہناں نوں اوہناں دیاں لاشاں دی دس نہ پائی۔ بلخیاں نے کنڈھے دے نال نال بڑی دور تک پتہ کرایا پر کجھ ہتھ نہ آیا۔ ایس مقام تے میاں سراج الدین سراج قادری لکھدے نیں:

علی بیگ چہاں دی من اُتے ڈھاندا پھرے کردا حال حال بچیا

اوہ میریا ماہ جمال بچیا اوہ میریا لاکھیا لال بچیا! (17)

مولوی صاحب نے اوہناں دیاں لاشاں دی گل نہیں کیتی پر مدفن دے حوالے نال ایہہ دس پائی اے:

جھنگوں پٹھ بگھور مجاوراں نے اک چوکنڈی بنائی سجائی ہوئی اے

آکھن جوڑی اتھے روڑھدی آئی ہوئی لوکاں پکڑ اتھے دفنائی ہوئی اے (18)

دوویں قصے داستانی ادب دیاں لوڑاں تھوڑاں نوں بڑی چنگی طرح پُور دے نیں۔ ایہناں وچ تقریباً ساریاں خوبیاں پایاں جاندیاں نیں جہناں وچوں دو خوبیاں نوں بیان کرن تے اکتفا کیتا جا رہیا اے۔ میاں سراج الدین سراج ہوراں دے ایس قصے وچ لوک دانش دے سوہنے نمونے ملدے نیں۔ سوہنی دی ماں تلے نوں چاک رکن توں ٹھاکدی اے تے بڑے سیانے سبھانال سمجھان دی کوشش کردی اے۔ شاعر نے لکھیا اے:

انت ڈنگسی مُول نہ سنکسی آ جھولی وچ توں سپ نہ پال میاں

کدی ہنس نہ بن دے کاں کالے چکن دانیاں دی جگہ لال میاں

جیہدا اگ نہ مچھ نہ پتہ کوئی اوہدی دوتی وچ زوال میاں

ہوئے نہیں لائق بھائی چاریاں دے لُنڈا مرد تے رن اُدھال میاں (19)

لوک دانش علامت دے حوالے نال سلیم شاہد دے قصے وچ بڑا کجھ اے۔ اک نمونہ پیش اے:

فجرے سوہنی ہٹی کھولے بھانڈے دھر مٹی دے

جگ دے ایس بزارے اندر وکدے ناری نرمٹی دے (20)

مولوی سراج الدین سراج قادری ہوراں نے سوہنی تے مہینوال دے کرداراں تے بڑی محنت کیتی اے۔ اوہناں دی سراپا نگاری تے منظر نگاری کمال اے۔ اتھے سوہنی دا پورا سراپا بیان کرن دی تھاں نہیں، ایس لئی اوہدیاں زُلفاں دی تعریف وچ لکھے پنجاب وچوں اک شعر لکھن تے بس کیتی جاندی اے:

زُلفاں ناگناں بشیر زہر بھریاں اک اک اوہ ناگ آفات کالی

توبہ من نہ کسے دی کیل ظالم ایسی بے اُستاد اوہ ذات کالی (21)

سلیم شاہد ہوراں نے اپنے کرداراں دی سراپا نگاری بڑے سچے ڈھنگ نال کیتی اے۔ سوہنی، مہینوال، جنکی تے مادھو ڈاکو دے کردار اپنے پورے قد کاٹھ، خصلتاں تے جبلتاں سمیت سامنے آکھلوندے نیں۔ جنکی دا کردار تے اوہناں اپنی مہارت نال پیش کیتا اے، جے کمال کر چھڈی اے۔ شاعر سوہنی دا سراپا کنیاں تھاواں تے بیان کیتا اے۔ اتھے اک مقام توں نمونہ پیش کرن تے اکتفا کیتا جاند اے:

سوہنی تے مہینوال دی بانی پاک پوٹر پانی

چڑھدے حسن تے وگدے شوہ دی کون کرے نگرانی

شیشے اگے ڈھل ڈھک بھندی جد جد حسن جوانی

بے وسے مونہہ زور ہلورے پینگھ چڑھے اسمانی

تخت کنجاہ دی اک کمہارن سوہنی پھولن رانی

اکھاں بھرے پیالے رسدے رس انگور دا پانی (22)

سلیم شاہد نے پورے پنجاب نوں اپنے قصے وچ سمون دی کامیاب کوشش کیتی اے۔ اپنا آل دوالا تاریخ سمیت اوہناں محفوظ کردتا اے۔ راقم نوں تے کئی تھاواں تے محسوس ہويا اے، جے مصنف نے سوہنی مہینوال دا قصہ پنجاب دی پر نیرا، تاریخ تے سماج نوں محفوظ کرن لئی قلم چکيا اے۔ شاعر نے پنجاب دیاں رسماں، دستاں، کھا جے تے اہم مقاماں سمیت بڑا کجھ ایس کتاب وچ یادتا اے۔ شاعر نے بھتے ویلے دے کھا جے نوں انج اپنی ”سوہنی مہینوال“ وچ سمويا اے:

مہینوال نوں چلے لاگے پیڑی سٹ چنیوٹی
 ہتھ وچ پکھی شگناں والی تلے جڑی پکھوٹی
 سوہنی حق نکاحیاں وانگوں عشق یقین دی ووہٹی
 مہینوال دی فجر نہاری ناری بن لشکوٹی
 عشق پنجاب دے بھتے ویلا ساگ مکتی دی روٹی

شاہد ایہہ جہی لذت رجبی ہرن دے ماس دی بوٹی (23)

میاں سراج الدین سراج قادری دا قصہ سوہنی مہینوال وچ ایس عشقیہ قصے نوں روایتی داستان دا جوڑ کے لکھیا گیا اے۔ جتھے جتھے شاعروں کجھ گھائے یا وادھے نظر آئے، او تھے او تھے اوہنے اپنا حصہ پایا۔ جج مرزا عزت بیگ دے اوں غلام نوں زلوداناں دینا، گھرے دا گل کرنا، قصے نوں تصوف نال جوڑنا تے سوہنی دا مہینوال تے ترس کھانا، ماں کولوں اوہدے بارے جانن دی کوشش کرنا، فیر ہمت کر پچھنا تے بعد وچ تن من دھن قربان کر دینا تے آخری ساہ تک اپنے آپ نوں اوہدے لئی وقف کر دینا حتیٰ کہ اوہدے لئی اپنی جان وی قربان کر دینا۔ ساریاں قصیاں وچ سانجھا اے جہوں مولوی صاحب نے بڑے سچے ڈھنگ نال بیان کیتا اے تے بڑے شاندار طریقے نال گل نوں توڑ چاڑھیا اے۔

سلیم شاہد ہوراں قصے وچ اک وکھرا پن پیدا کر دتا اے۔ مہینوال دا بلخ چوں چلنا، دلی توں واپس لاہور تے لاہور وں گجرات اپڑنا، بھانڈے ویکھن لئی ہٹی تے جانا، سوہنی تے عاشق ہونا، مہینوال بننا، دریا پار کر کے مہینوال نوں ملن جان لئی کچے گھڑیاں تے ٹھلنا تے گھرے کھر جان نال ڈب جانا۔ مشترکہ گل اے پر سلیم شاہد نے دسیا اے جے مہینوال تے سوہنی اک دوجے تے اکو ویلے عاشق ہوئے۔ مرزا اوہدے کہن تے مال دولت ہندیاں ہویاں تلے دانو کر بنیا۔ لوکاں دیاں طعنیاں مہنیاں تے بے عزتی توں ڈر کے سوہنی نے پنڈ چھڈن دا ارادہ کیتا، کنجاہ چھڈ کے سرواں جاڈیرے لائے جہوں بعد وچ گجرات دا ناں ملیا۔ دریا دے دوجے کنڈھے جھگی دے بجائے چباری، باغیچا، سگی ساگی، بیڑی، رتھ تے راہداری سارا کجھ شاعر دی اپنی تخلیق اے۔ دوواں شاعراں نے عشق، تصوف، لوک دانش تے کسے حد تک تاریخ نوں بیان کیتا اے پر سلیم شاہد نے پنجاب، پنجابی، دیس پنجاب تے پنجاب دے وکھ وکھ علاقیاں بارے بھرویں جانکاری دتی اے جہدے توں لگدا اے جے اوہدا پہلا مقصد اپنے دور دا پنجاب سانجھنا سی تے اپنے توں پہلے دے پنجاب بارے لوکاں دے علم وچ وادھا

کرنا سی، گل کیہ دوواں بڑا سوہنا کم کیتا اے تے اپنے اپنے مقصد نوں سامنے رکھ کے کہانی نوں پورے ٹل نال تو ریا اے۔

حوالے

1- اکبر علی غازی، تذکرہ شعرائے منڈی بہاؤ الدین، لاہور، ادارہ پنجابی لکھاریاں، 2015ء، ص 205

2- سراج الدین سراج قادری، مولوی، داستان قال تے حال قصہ سوہنی مہینوال، لاہور، جمید بک ڈپوار دو بازار،

1996ء، ص 22

3- سلیم شاہد، سوہنی مہینوال، لاہور، ہم عصر مطبوعات محلہ بلوچاں مین بازار مزنگ، سن، ص 240

4- سراج الدین سراج قادری، مولوی، داستان قال تے حال قصہ سوہنی مہینوال، لاہور، ص 55

5- سلیم شاہد، سوہنی مہینوال، لاہور، ص 11

6- اوہی

7- اوہی، ص 4

8- سراج الدین سراج قادری، مولوی، داستان قال تے حال قصہ سوہنی مہینوال، لاہور، ص 63

9- سلیم شاہد، سوہنی مہینوال، لاہور، ص 39

10- اوہی، ص 34

11- اوہی، ص 281

13- اوہی، ص 70

13- اوہی، ص 88

14- اوہی، ص 158

15- سلیم شاہد، سوہنی مہینوال، لاہور، ص

16- اوہی، ص 229

17- سراج الدین سراج قادری، مولوی، داستان قال تے حال قصہ سوہنی مہینوال، لاہور، ص 285

- 18 اوہی، ص 286
- 19 اوہی، ص 114
- 20 سلیم شاہد، سوہنی مہینوال، لاہور، ص 55
- 21 سراج الدین سراج قادری، مولوی، داستان قال تے حال قصہ سوہنی مہینوال، لاہور، ص 61
- 22 سلیم شاہد، سوہنی مہینوال، لاہور، ص 21, 22
- 23 اوہی، ص 201